

UDC: 32.; 327.; 329.

LBC: 66.0; 66.1; 6.3(4\8)

MJ № 257

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i1.127-140

E-Government Models: a Comparative Analysis

Muraz Suleymanov*

Abstract. In the research work, the application of electronic government, which is considered a new state administration and marks the beginning of a new stage in administration, is investigated and analyzed in different states. At the same time, e-government models are mentioned, various approaches and views are shown, and attention is paid to the possible directions of e-government development in Azerbaijan. The development of ICT has necessitated the transition of governments to a new public administration, and the corresponding situation is of particular importance in the direction of optimization and efficiency of government expenditures. In the study, the models put forward by researchers, state institutions and international organizations were shown, and their characteristics and signs were noted. The maturity levels and stages of these models are analyzed and development directions are indicated. Then, in the research work, the models are shown in five directions for service areas according to the direction of development of government structures and information technologies. At the same time, the Western and Eastern models of electronic government were mentioned in the research work, and the countries according to these models were indicated, as well as the development directions of electronic government belonging to those countries were emphasized. Similar and different features, positive and missing aspects of the e-government implementation process by country are shown. In the Republic of Azerbaijan, which pays special attention to the application and formation of electronic government, attention was paid to the importance of the activity of "ASAN service" centers and the factor of providing services from one center. In the end, the importance of all models was noted, suggestions and recommendations were shown based on the research carried out in a generalized form, the use of international experience and the expectation of security measures were considered appropriate, taking into account the future prospects of e-government.

Keywords: information, electronic government, digital technology, e-service, model

* PhD student in political sciences, Baku State University; Baku, Azerbaijan

E-mail: Murazsuleymanov01@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-2025-4289>

To cite this article: Suleymanov, M. [2025]. E-Government Models: a Comparative Analysis. "Metafizika" journal, 8(1), pp.127-140.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i1.127-140>

Article history:

Received: 01.11.2024

Accepted: 03.03.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

УДК: 32.; 327.; 329.

ББК: 66.0; 66.1; 6.3(4\8)

МЖ № 257

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i1.127-140

Модели Электронного Правительства: Сравнительный Анализ Мураз Сулейманов*

Абстракт. В исследовательской работе исследуется и анализируется применение электронного правительства, которое считается новым государственным управлением и знаменует собой начало нового этапа в управлении в разных государствах. При этом упоминаются модели электронного правительства, показаны различные подходы и взгляды, а также уделяется внимание возможным направлениям развития электронного правительства в Азербайджане. Развитие ИКТ вызвало необходимость перехода правительств к новому государственному управлению, и соответствующая ситуация имеет особое значение в направлении оптимизации и эффективности государственных расходов. В исследовании были показаны модели, выдвинутые исследователями, государственными учреждениями и международными организациями, а также отмечены их характеристики и признаки. Проанализированы уровни и этапы зрелости этих моделей и обозначены направления развития. Затем в исследовательской работе модели показаны по пяти направлениям для сфер обслуживания по направлению развития государственных структур и информационных технологий. При этом в исследовательской работе были упомянуты западная и восточная модели электронного правительства, указаны страны, соответствующие этим моделям, а также выделены направления развития электронного правительства, принадлежащие этим странам. Показаны сходные и различные особенности, положительные и недостающие стороны процесса внедрения электронного правительства по странам. В Азербайджанской Республике, уделяющей особое внимание применению и формированию электронного правительства, было уделено внимание важности деятельности центров «*ASAN service*» и фактору предоставления услуг из одного центра. В итоге была отмечена важность всех моделей, показаны предложения и рекомендации на основе проведенных исследований в обобщенной форме, использование международного опыта и расчет мер безопасности признаны целесообразными с учетом дальнейших перспектив развития.

Ключевые слова: информация, электронное правительство, цифровые технологии, электронные услуги, модель

* Аспирант Бакинского Государственного Университета; Баку, Азербайджан

E-mail: murazsuleymanov01@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-2025-4289>

Цитировать статью: Сулейманов, М. [2025]. Модели Электронного Правительства: Сравнительный Анализ. Журнал «Metafizika», 8(1), с.127-140.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i1.127-140>

История статьи:

Статья поступила в редакцию: 01.11.2024

Отправлена на доработку: 06.12.2024

Принята для печати: 03.03.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

UOT: 32.; 327.; 329.

KBT: 66.0; 66.1; 6.3(4\8)

MJ № 257

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i1.127-140

Elektron Hökumət Modelləri: Müqayisəli Təhlil

Muraz Süleymanov*

Abstrakt. Tədqiqat işində yeni dövlət idarəçiliyi hesab olunan və idarəetmədə yeni mərhələnin başlanğıcını qoyan elektron hökumətin müxtəlif dövlətlərdə tətbiqi araşdırılır və təhlil olunur. Eyni zamanda, elektron hökumət modelləri qeyd olunur, müxtəlif yanaşma və baxışlar göstərilərək Azərbaycanda elektron hökumətin mümkün inkişaf istiqamətlərinə diqqət yetirilir. İKT-nin inkişafı hökumətlərin yeni dövlət idarəçiliyinə keçidini zəruri etmişdir və müvafiq hal hökumət xərclərinin optimallaşdırılması və səmərələşdirilməsi istiqamətində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqat işində tədqiqatçılar, dövlət qurumları və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən irəli sürülmüş modellər göstərilmiş, onların xüsusiyyətləri və əlamətləri qeyd edilmişdir. Bu modellərin yetkinlik səviyyələri və mərhələləri təhlil edilərək inkişaf istiqamətləri göstərilmişdir. Daha sonra tədqiqat işində modellər hökumət strukturları və informasiya texnologiyalarının inkişaf istiqamətinə uyğun olaraq xidmət sahələri üzrə beş istiqamətdə ümumi olaraq göstərilir. Eyni zamanda tədqiqat işində elektron hökumətin Qərb və Şərq modeli qeyd edilmiş və bu modellər üzrə uyğun olaraq dövlətlər göstərilmiş, eləcə də, həmin ölkələrə məxsus elektron hökumətə dair inkişaf istiqamətləri vurğulanmışdır. Ölkələr üzrə e-hökumətin həyata keçirilməsi prosesinin oxşar və fərqli xüsusiyyətləri, müsbət və çatışmayan tərəfləri göstərilmişdir. Elektron hökumətin tətbiqinə və formalaşdırılmasına xüsusi diqqət ayıran Azərbaycan Respublikasında “ASAN xidmət” mərkəzlərinin fəaliyyətinin əhəmiyyətinə, xidmətlərin bir mərkəzdən göstərilməsi amilinə diqqət yetirilmişdir. Yekunda, bütün modellərin əhəmiyyəti qeyd olunaraq ümumiləşdirilmiş formada aparılmış tədqiqata əsaslanaraq təklif və tövsiyələr göstərilmiş, e-hökumətin gələcək perspektiv imkanları nəzərə alınaraq beynəlxalq təcrübənin istifadəsi, təhlükəsizlik tədbirlərinin gözlənilməsi məqsədə uyğun hesab edilmişdir.

Açar sözlər: informasiya, elektron hökumət, rəqəmsal texnologiya, e-xidmət, model

* Bakı Dövlət Universiteti, “Siyasi institutlar və sistemlər ixtisası” üzrə doktorant; Bakı, Azərbaycan

E-mail: Murazsuleymanov01@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-2025-4289>

Məqaləyə istinad: Süleymanov, M. [2025] Elektron Hökumət Modelləri: Müqayisəli Təhlil. “Metafizika” jurnalı, 8(1), səh.127-140.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i1.127-140>

Məqalənin tarixçəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 01.11.2024

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 06.12.2024

Çapa qəbul edilmişdir: 03.03.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

1.Giriş

Elektron hökumət müasir dövrün ən innovativ və səmərəli idarəetmə yanaşmalarından biri kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Tədqiqat işinin məqsədi elektron hökumətə dair müxtəlif təsnifat və modelləri təhlil etməklə onun əhəmiyyətini və gələcək perspektivlərini göstərməkdir. Bu istiqamətdə müxtəlif yerli və xarici mənbələrdən, müxtəlif dövlət sənədlərindən, eyni zamanda, elektron resurslardan istifadə edilmişdir. Tədqiqat işinin yerinə yetirilməsində empirik, analiz, təhlil, ümumiləşdirmə kimi müxtəlif araşdırma və dəyərləndirmə metodlarından istifadə olunmuşdur. Tədqiqat mövzusu dövlət idarəetməsinin həyata keçirilməsi ilə bilavasitə əlaqəli olduğundan və müasir mərhələni əhatə etdiyindən müvzunun elmi yeniliyi spesifik əhəmiyyətə malikdir.

İnformasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı nəticəsində vətəndaşlara göstərilən dövlət xidmətlərinin üsulları dəyişmiş və artıq e-hökumət həyatımızın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Vətəndaşların elektron dövlət xidmətlərindən şəffaf, operativ və səmərəli formada yararlanma bilmələri elektron hökumətin əsas prinsipləri kimi onun inkişafına təkan verən mühüm amillərdən olmuşdur. Bu baxımdan elektron idarəetmənin müxtəlif beynəlxalq təcrübələrini və modellərini araşdırmaq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

2.Elektron hökumət anlayışı

İnformasiya cəmiyyəti kimi tanınan müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli formada yayılması və inkişaf etməsi elektron hökumətin tətbiqini zəruri hal kimi ortaya çıxarmışdır. Elektron hökumət İKT-nın tətbiqi vasitəsilə informasiyanın vətəndaşlara, dövlət qurumlarına və biznes subyektlərinə sürətli və şəffaf şəkildə çatdırılmasını təmin edir. Elektron hökumət dalğaları artıq bütün dünyanı əhatə etməklə, əksər hökumətlər tərəfindən tətbiq olunmağa başlamışdır. Son illərdə bir sıra dövlətlər tərəfindən rəqəmsal dövlətin müsbət tərəfləri dəyərləndirilməklə, geniş şəkildə onun tətbiqi həyata keçirilir və bu tendensiya dövlət idarəçiliyinin bütün sahələrini əhatə edir.

Son illərdə elektron dövlət quruculuğu sahəsində bir çox hökumətlər tərəfindən vətəndaşlara göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması və bu istiqamətdə xərclərin azaldılması məqsədilə kifayət qədər yüksək miqdarda sərmayələr qoyulur [Yusifov, 2024. səh.71]. Burada əsas məqsəd bütün əməliyyatların elektron avadanlıqlar vasitəsilə həyata keçirilməsi, vətəndaşla hökumət arasındakı əlaqənin keyfiyyətli formada təmin edilməsi və vətəndaşların günün istənilən vaxtı dövlət xidmətlərindən istifadə edə bilməsidir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal hökumət quruculuğu sahəsində ciddi addımlar atılır və bu sahədə beynəlxalq təcrübə araşdırılır.

2013-cü ilin İKT ili elan edilməsi Azərbaycanda bu sahəyə göstərilən diqqət daha da artırılmasına və sürətləndirilməsinə dəstək vermişdir. Azərbaycanda vətəndaş mərkəzli hökumətin qurulması istiqamətində tətbiqi işlərin yerinə yetirilməsi ilə yanaşı, bir sıra qanunların təkmilləşdirilməsi və ya yenilərinin qəbulu və bunun nəticəsində e-hökumətə dair qanunvericilik bazasının formalaşdırılması həyata keçirilmişdir.

3. Elektron hökumətin təsnifatı, fərqli yanaşma və modellər

Elektron hökumət qismən yeni anlayış olsa da, onunla bağlı müxtəlif yanaşmalar və təsnifatlar mövcuddur. E-hökumətə dair formalaşdırılmış təsnifat və modellər bir-birindən fərqlənən hökumət strukturlarına, rəqəmsal texnologiyaların yayılmasına, vətəndaşların texnoloji bacarıqlarına əsaslanaraq tədqiqatçılar, yerli dövlət qurumları və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən irəli sürülmüşdür [Sandra, Rodrigues, 2018. səh. 98]. Bu baxımdan elektron hökumət modellərini bir neçə istiqamətdə qruplaşdırmağa çalışacağıq. İlk növbədə hökumət, holistik yanaşma və təkamüllü rəqəmsal idarəetmə modelləri olaraq üç növ yetkinlik səviyyələrini müəyyən etməyə imkan verən səhnə modelləri əsasında aşağıdakı pilləli elektron hökumət modellərini göstərə bilirik:

- ANAO (Avstraliya Milli Audit Ofisi, 1999) modeli;
- Baum və Di Maio (Gartner qrupu, 2000) modeli;
- SAFAD (İsveç İnzibati İnkişaf Agentliyi, 2000) modeli;
- Layne və Li (2001) modeli;
- Hiller və Belanger (2001) modeli;
- Wescott (2001) modeli;
- Deloitte və Touche (2001) modeli;
- UKNAO (Böyük Britaniya Milli Audit Ofisi, 2002) modeli;
- BMT (Birləşmiş Millətlər Təşkilatı) modeli;
- Aİ (Avropa İttifaqı) modeli.

Yuxarıda göstərilən modellərdən əlavə Chandler və Emanuels (2002), Moon (2002), Netçayeva (2002), Dünya Bankı (2002), Accenture (2002), Santos və b. (2003), Siau və Long (2004), Li və Kvak (2012), Vrabie (2012), Waseda (2014) və digərləri tərəfindən irəli sürülmüş onlarla elmi, milli və beynəlxalq xarakter daşıyan modellər mövcuddur [Meyerhoff, 2016. səh.120-133].

1999-cu ildə Avstraliya Milli Audit Ofisi tərəfindən irəli sürülən 4 mərhələli “ANAO” modeli qurumların hansı xidmət növlərini göstərə biləcəyini təsnifləşdirmişdir. Bu model nəşriyyat, qarşılıqlı əlaqə, təhlükəsiz məlumat əməliyyatı və qurumlarla qarşılıqlı məlumat mübadiləsi olmaqla ardıcıl dörd yetkinlik səviyyəsini özündə əks etdirir [Meyerhoff, 2016. s.121]. “SAFAD” modeli “ANAO” modelindən ilhamlanaraq yaradılmış modeldir və bu modelin əsas xüsusiyyəti xidmətlərin göstərilməsində məhz veb saytlara diqqət

yetirilməsi və xidmətlərin saytlar vasitəsilə yerinə-yetrilməsi olmuşdur. Gartner qrupu tərəfindən hazırlanmış erkən e-hökumət modeli isə inteqrasiya üsulu ilə təchizat və texnologiyanın inkişafı prosesinə diqqət yetirərək transformasiya nəticəsində xidmətlərin göstərilməsinə əsaslanmışdır.

Elektron hökumətin ən geniş yayılmış və ən çox istinad edilən modellərindən biri Layne və Li tərəfindən təqdim olunan konsepsiyadır. Bu konsepsiya əvvəlki modellərdə aparılmış müşahidələr əsasında hazırlanmış və aşağıdakı 4 mərhələdən ibarət yetkinlik səviyyələrini özündə birləşdirir:

- Kataloq (Bu mərhələ ilkin səviyyə adlanır və burada hakimiyyətlə idarə olunanlar arasında birtərəfli ünsiyyət mövcuddur. Qeyd olunan mərhələ əsasən statistik və yüklənə bilən hazır formalarla xarakterizə edilə bilər);
- Əməliyyat (İkinci mərhələ artıq e-xidmətlərin göstərilməsi ilə xarakterizə olunur və bu mərhələdə vətəndaşların hökumətə çıxışı asanlaşdı, eyni zamanda, informasiya təhlükəsizliyinə dair baş verə biləcək təhdidlərə qarşı mübarizə aparılma yolları araşdırılmağa başlamışdır);
- Şaquli inteqrasiya (Daha çox inkişaf etmiş üçüncü mərhələdə oxşar və ya yerli idarəetmə sistemlərinin bir-birinə inteqrasiyası, xidmətlərin əlçatanlığı nəzərdə tutulur);
- Üfüqi inteqrasiya (Dördüncü, yəni sonucu mərhələ adlanan üfüqi inteqrasiya mərhələsində ictimaiyyətin müxtəlif xidmətlərə çıxış imkanları rahatlaşdırılır, vətəndaşlar elektron portallar üzərindən müxtəlif hökumət qurumları tərəfindən göstərilən xidmətlərdən rahatlıqla istifadə edə bilər və bu xidmətlər “bir pəncərə” prinsipi ilə həyata keçirilir) [Abdulgula, Yasar, 2017. səh. 88-89].

Hiller və Belanger tərəfindən irəli sürülən modeldə elektron hökumətə induktiv yanaşma metodundan istifadə edilərək məlumat, qarşılıqlı əlaqə, əməliyyat, inteqrasiya və iştirak olmaqla beş mərhələdən ibarət yetkinlik səviyyəsi izah edilir. 2001-ci ildə təqdim olunan digər bir model Wescott modelidir ki, bu konsepsiya Asiya-Sakit Okean regionunda aparılan müşahidələr əsasında hazırlanıb və altı mərhələdən (e-poçt sistemi, informasiyaya çıxış imkanı, ikitərəfli əlaqə, dəyər mübadiləsi, rəqəmsal demokratiya və inteqrasiya olunmuş hökumət) ibarətdir. Texnologiya və təşkilati inteqrasiyaya xüsusi diqqət yetirən Deloitte və Touche tərəfindən göstərilən modeldə əlavə olaraq məşğulluq və birgə yaradıcılıq meyarları qeyd olunmuşdur. Bu model ümumilikdə, məlumatın nəşri, qarşılıqlı əməliyyat, portallar, portalın fərdiləşməsi, xidmətlərin klasterləşdirilməsi və inteqrasiya olmaqla altı mərhələdən ibarətdir [Meyerhoff, 2016. s.121]. Deloitte modelindən ABŞ, Kanada və Avstraliya kimi ölkələrdə istifadə edilmişdir.

Birləmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) e-hökumət indeksinə dair tədqiqatları 2001-ci ildən etibarən həyata keçirilir. Bu model beş mərhələdən ibarətdir:

yarlanmış mövcudluq, təkmilləşdirilmiş mövcudluq, interaktiv mövcudluq, əməliyyat mövcudluğu və inteqrasiya olunmuş mövcudluq [Meyerhoff, 2016. s.123-125]. Bu model zamanın tələblərinə, informasiya texnologiyalarının inkişafına uyğun olaraq yenilənir, eyni zamanda, BMT tərəfindən iki ildən bir olaraq ölkələr üzrə elektron hökumətin inkişaf indeksinə dair hesabat hazırlanır. Avropa İttifaqı (Aİ) modeli ümumilikdə, BMT modelinə uyğunluq təşkil edir və bu təşkilat 2010-cu ildən etibarən portallar, veb saytlar, istifadəçilərin cəlb edilməsi ilə bağlı statistik məlumatlar üzrə sorğu həyata keçirir.

Qeyd olunan modellərin hər biri müəyyən qədər oxşar və fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Bu cür fərqli yanaşmalar əsasında formalaşmış mərhələ modellərindən əlavə hökumət strukturları və informasiya texnologiyalarının inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq ümumi formada elektron hökumət modellərini aşağıdakı beş istiqamət üzrə göstərilməsi mümkündür:

- Xidmət mərkəzli elektron hökumət modeli;
- Məlumat mərkəzli elektron hökumət modeli;
- E-hökumətin interaktiv modeli;
- E-hökumətin inteqrasiya edilmiş modeli;
- E-hökumətə dair əlavə xidmətlər modeli.

Burada xidmət mərkəzli model “bir pəncərə” prinsipi əsasında vətəndaşlara xidmətlərin təqdim edilməsini və vətəndaşların bütün xidmətlərdən yalnız bir mərkəzdən istifadə edərək yararlanmasını nəzərdə tutur. Informasiya mərkəzli model isə mərhələli inkişafa əsaslanaraq, vətəndaşlara məlumatların verilməsi və xidmətdən istifadə üsullarını təqdim etməklə kifayətlənir. Qarşılıqlı əlaqəni nəzərdə tutan interaktiv elektron hökumət modeli vətəndaşlardan daxil olan sorğuların cavablandırılmasını və vətəndaş rəyinin nəzərə alınmasını həyata keçirir. Elektron hökumətin inteqrasiya edilmiş modeli daha yüksək inkişafa dayanaraq, dövlət qurumlarının göstərdikləri xidmətləri bir-birinə inteqrasiya edir və vətəndaşdan məlumat və ya sorğu daxil olan zaman müvafiq müraciət uyğun dövlət orqanına yönəldilərək cavablandırılır. Yekun olaraq, əlavə xidmətlər modeli isə yalnız əsas xidmətlərin təqdim olunması ilə kifayətlənmir, həm də innovativ informasiya texnologiyaları vasitəsilə əlavə təkmilləşdirilmiş xidmətlər təklif edir.

3.1. Beynəlxalq təcrübədə ölkələr üzrə elektron hökumət modelləri

Elektron hökumət modelləri müxtəlif təsnifatlara əsasən qruplaşdırıla bilər, lakin bunların içərisində ümumiləşdirilmiş təsnifat kimi aşağıdakı bölgünün göstərilməsi mümkündür:

- Qərbi model (Anqlo Amerikan və Avropa);
- Şərqi model (Asiya).

Elektron hökumət modellərinin araşdırılması çərçivəsində ölkələr üzrə elektron hökumətin fərqli inkişaf istiqamətlərinə diqqət yetirsək, qərb və şərq modeli və ya ümumiləşdirilmiş model anlayışlarının şərti xarakter daşdığını deyə bilərik. Lakin bu modellərin ortaq xüsusiyyəti nəticə etibarilə dövlət xidmətlərinin rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə vətəndaşlara elektron formada göstərilməsindən ibarətdir. Şərq modeli dövlətləri içərisində ilk növbədə Cənubi Koreya, Sinqapur, Yaponiya və Çin elektron hökumətin inkişafına mühüm diqqət yetirərək onun inkişafında maraqlıdır. Qərb modelinə isə Amerika və Avropada yerləşən bir sıra dövlətlər aid edilir ki, onların içərisində ABŞ, Kanada, Böyük Britaniya, Danimarka, Estoniya kimi ölkələr spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. 1970-ci illərdən başlayaraq ABŞ-da internetin tədricən inkişafı məlumat axınının texnologiyaların köməyi ilə həyata keçirilməsinə gətirib çıxarmışdır. 2000-ci ildə ABŞ-da elektron hökumətə ilk sayt [<http://www.firstgov.gov>] fəaliyyətə başlamış və daha sonra e-hökumətin inkişaf etdirilməsi üçün kifayət qədər yüksək məbləğlərdə maliyyə yatırımı edilmişdir. Beləliklə, e-demokratiyanın prinsiplərindən biri kimi “açıq hökumətin” inkişafına xüsusi diqqət yetirilməyə başlanmışdır. Qərbi Virciniya və Oreqon kimi ştatlarda seçkilər zamanı elektron səsvermədən istifadə edilir və bu istiqamətdə təhlükəsizlik tədbirlərinin gözlənilməsi məqsədilə blokçeyn texnologiyasından istifadə edilir. Bununla yanaşı, ABŞ-da təhlükəsizliklə bağlı məsələlər aktual xarakter daşıyır və bu mövzuya xüsusi diqqət yetirilir.

Kanada elektron hökuməti tətbiq edən ilk dövlətlərdən biri olmasına baxmayaraq, BMT-nin e-hökumətin inkişaf reytingində ilk illərdə yüksək pillədə qərarlaşsa da, son illərdə bu dövlətin reytingi aşağı düşmüşdür. Bu amilin bir neçə səbəbi ola bilər ki, bunlardan biri də tədricən rəqəmsal dövlətin inkişafında əsaslı rəqabətin yaranmasıdır. Kanada da elektron xidmətlərin tətbiqi məqsədilə fəaliyyət göstərən 500-dən çox sayt və portallar vasitəsilə, 2020-ci ildən etibarən bütün xidmətlər elektronlaşdırılmışdır.

Böyük Britaniya elektron hökumətin daha çox inkişaf etdiyi ölkələrdən biridir. Bu ölkədə “gov.uk” hökumət portalı əsas hesab olunur və vətəndaşlara bir pəncərə modeli vasitəsilə xidmət göstərilir. Artıq Böyük Britaniyada 2019-cu ildən etibarən rəqəmsal pasportlara keçid elan edilmiş və bu amil elektron xidmətlərin inkişafında mühüm keçid hesab edilmişdir. Eyni zamanda, vətəndaşlar “Açıq Hökumət Məlumatları” platforması vasitəsilə rahat şəkildə dövlətin topladığı məlumatlarla tanış ola bilərlər. İnformasiya təhlükəsizliyinin gözlənilməsi üçün kibertəhlükəsizlik tədbirləri görülür və məlumatların qorunması məqsədilə NCSC (*National Cyber Security Centre*) kimi təşkilatların təhlükəsizlik standartlarından istifadə edilir [16].

Avropa dövləti olan Danimarka BMT-nin e-hökumətin inkişaf indeksində ən yüksək göstəricilərə malik olan ölkəsi hesab olunur. Danimarkada rəqəmsal poçt sisteminin tətbiqindən sonra kağızdan istifadə minimuma endirilmişdir. Kağızsız texnologiya və rəqəmsal dövlət prinsipi elektron hökumətin inkişafını yüksək mərhələyə çatdırmışdır. Digər Avropa dövlətlərin biri hesab olunan Estoniyada e-hökumətin inkişafına yanaşma özünə məxsus bir formaya malikdir. Estoniyada təqdim olunan “E-Residency” (Rəqəmsal Vətəndaşlıq) proqramı dünyanın 170-dən çox ölkəsində tətbiq olunmaqla, Estoniyayı beynəlxalq miqyasda cəlbədicə və yüksək səviyyədə tanıtmışdır.

Şərqi modelinə daxil edilən Asiya ölkəsi olan Çin hökuməti rəqəmsal transformasiyanı idarəetməni şəffaflaşdırmaq və təkmilləşdirmək üçün ölkənin bütün sahələrinə tətbiq etməkdə maraqlıdır. Çin idarəetmə şəbəkə platforması biznes subyektlərinə və vətəndaşlara rahat şəkildə dövlət xidmətlərindən istifadə imkanını yaradır. Yaponiyada isə “J-Gov” onlayn platforması vasitəsilə vətəndaşlara e-xidmətlər təqdim olunur. Eyni zamanda, Çin və Yaponiyada ağıllı şəhərlər layihəsi həyata keçirilir.

Inkişaf etmiş kompyuter texnologiyalarından geniş şəkildə istifadə edilən Sinqapur rəqəmsal hökumətin yüksək səviyyədə inkişaf etmiş dövlətlərindən biridir. Bu ölkədə bir xidmət platformasından istifadə etməklə vətəndaşlar həm elektron sistemə daxil olmaqla xidmətlərdən yararlanırlar, həm də şikayət, təklif və tövsiyələrini irəli sürə bilərlər. Sinqapurdə “SingPass” rəqəmsal identifikasiya sistemi vasitəsilə mövcud xidmətlərdən onlayn şəkildə yararlanmaq, eləcə də, bir neçə dövlət orqanı ilə əlaqə qurmaq və şəxsi məlumatlara daxil olmaq imkanını yaradır.

Cənubi Koreya e-hökumət sahəsində lider dövlətlərdən biridir və BMT-nin e-hökumətin inkişaf indeksi sıralamasında da mütəmadi olaraq yüksək pillədə qərarlaşan ölkədir. Cənubi Koreyada “Gov.kr” platforması əsas hökumət platforması hesab olunur və vətəndaşlar tərəfindən bu platformadan istifadə yüksək əhəmiyyət daşıyır. Bu ölkə satınalma prosesinin şəffaflaşdırılması məqsədilə “KONEPS” tətbiqindən istifadə olunur ki, bundan istifadə maliyyə resurslarının effektiv şəkildə idarəedilməsinə şərait yartamışdır. Eyni zamanda, Cənubi Koreyada ağıllı hökumət və elektron səsvermə sistemlərinin tətbiq olunması onu demokratik idarəetmə və elektron hökumət sahəsində qabaqcıl ölkəyə çevirmişdir.

4. Elektron hökumətin Azərbaycan modeli

Azərbaycan Respublikasında elektron demokratiyanın əsas göstəricilərindən biri kimi e-hökumətin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Azərbaycanda elektron hökumətin yaranması və inkişafı 2000-ci ilin əvvəllərindən həyata keçirilməyə başlamış və sürətlə inkişaf etmişdir. Respublikamızda e-hökumətin tətbiqinin əsas məqsədi beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq, dövlət qulluqçuları və

vətəndaşlar arasında məsafəni azaltmaq, xidmət keyfiyyətini artırmaq və vətəndaşların xidmətlərdən məmnunluğunu artırmaqdır. Elektron hökumətin tətbiqi istiqamətində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü əsasında 2012-ci ildə Azərbaycan modeli olan “ASAN xidmət” mərkəzlərinin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu mərkəzlər öz fəaliyyətlərini operativlik, şəffaflıq və məsuliyyət kimi vacib prinsiplər üzərində həyata keçirir ki, bu da dövlət xidmətlərinin göstərilməsində operativliyi təmin etməklə yanaşı, vətəndaşlara imkan yaradır ki, bir mərkəzdən istifadə etməklə bütün xidmətlərdən yararlı bilsinlər.

Azərbaycan modeli “ASAN xidmət” mərkəzləri BMT daxil olmaqla, bir neçə beynəlxalq və milli təşkilatlar tərəfindən təltif edilmişdir. Agentliyə fəaliyyət göstərdiyi on iki ilə yaxın müddətdə ümumi müraciət sayı 80 milyondan çox, eyni zamanda, 9 milyondan çox vətəndaş müraciəti qeydə alınmışdır. Ən çox müraciət olunan xidmətlər şəxsiyyət vəsiqəsi, arayışların verilməsi və notariat fəaliyyəti ilə bağlı olmuşdur. 2023-cü ildə mərkəzlərə orta günlük müraciət sayı 35000-dən çox olmuşdur [14].

E-hökumətin inkişafı dövlət-özəl tərəfdaşlığına da əhəmiyyətli təsir göstərir. Beləki, həm ölkədə sahibkarlığın inkişafı, həm də dövlət büdcəsinin xərclərinin optimallaşdırılması məqsədilə İKT-nın köməyindən istifadə olunur. Hökumət özəl biznes subyektləri üçün fərqli dəstək proqramları elan edir, onlar üçün müəyyən vergi imtiyazları, kredit proqramları kimi tədbirlər görür. Burada əsas məqsəd kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dəstək olmaqdır. Elektron hökumətin əsas istiqamətlərindən biri kimi hökumətdən biznesə (G2B) istiqaməti üzrə xüsusi dövlət tədbirləri və layihələri həyata keçirilir. Dövlət-özəl əməkdaşlığının elektronlaşdırılması eyni zamanda şəffaflığı və xidmət keyfiyyətini artırır. Respublikada dövlət-özəl tərəfdaşlığı haqqında qanunun qəbul edilməsi müvafiq sahədə özəl sektorun inkişafına və qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə imkan yaratmışdır [2].

Azərbaycan Respublikasında 2023-cü il 14 iyul tarixində "Dövlət satınalmaları haqqında" yeni qanunun qəbul edilməsi sahibkarlar üçün yeni mərhələnin başlanğıcı və satınalma prosesinin daha da şəffaflaşdırılmasına yönəlmişdir. Qanunun qəbul edilməsində əsas məqsəd dövlət satınalmalarının şəffaf şəkildə təşkil edilməsi və şirkətlərarası, eləcə də, dövlət qurumu ilə özəl müəssisə arasında hər hansı baş verə biləcək sövdələşmənin qarşısını almaq, eyni zamanda, satınalmanın rəqabətli formada təşkil edilməsi yolu ilə dövlət büdcəsinin xərclərinə qənaət etmək, mövcud xərcləri optimallaşdırmaq olmuşdur. Yeni qanunda sövdələşmə edən və ya müqavilə bağlandıqdan sonra təchizatdan boyun qaçıran müəssisələrə dair “pis oyunçu-etibarsız təchizatçı” amili tətbiq olunur ki, belə müəssisələrin satınalmalarda iştirakına məhdudiyət qoyulur. Həmçinin bu istiqamətdə qanunların sərtləşdirilməsi də

nəzərdə tutulmuşdur. Beləliklə, şəffaf və rəqabətli formada elektron dövlət satınalmalarının təşkil edilməsi, dövlət büdcəsinə qənaət, bütün təchizatçılar üçün demokratik mühitin yaradılması əsas prioritet hesab olunur [Süleymanov, 2024. səh.154].

Bir çox dövlətlər kimi, Azərbaycan Respublikasında da vahid elektron hökumət portalından istifadə edilir ki, “e-gov.az” portalı Azərbaycanın elektron hökumət portalı hesab olunur. Portalın əsas funksiyası bütün dövlət xidmətlərinin bir platforma üzərindən “bir pəncərə” prinsipi əsasında fəaliyyət göstərməsidir. Vahid elektron hökumət portalından hər kəs istifadə edə bilər və elektron portala giriş etməklə bütün xidmətlərdən istifadə edə bilərlər. E-gov portalında xidmətlər hökumətdən vətəndaşa (G2C), hökumətdən biznesə (G2B), hökumətdən hökumətə (G2G) olmaqla 3 istiqamətdə həyata keçirilir. Elektron hökumət portalı öz fəaliyyətini sistemlilik, modulluq, təhlükəsizlik, sərbəstlik, şəffaflıq kimi prinsiplər üzərində yerinə yetirir [15].

E-xidmətlərin həyata keçirilməsi, vətəndaşlara xidmətlərin təqdim edilməsi üçün e-gov portalı ilə yanaşı bir sıra digər elektron portallardan və mobil tətbiqlərdən də istifadə olunur. Bu cür elektron portallara aşağıda göstərilmiş portalların adlarını qeyd etmək mümkündür:

- Vergi ödəyiciləri üçün (taxes.gov.az);
- Vətəndaşların sosial müdafiəsi portalı (sosial.gov.az);
- Miqrasiya xidməti portalı (migration.gov.az);
- Elektron məhkəmə (e-court.gov.az) və s.

Qeyd olunan portallardan əlavə səhiyyə xidmətləri, statistik məlumatlar, icbari sığortaya dair müxtəlif elektron portalların da fəaliyyətini qeyd etmək mümkündür. E-xidmətlərin həyata keçirilməsində portalların fəaliyyəti ilə yanaşı, mobil tətbiqlərdə mühüm əhəmiyyətə malikdir ki, onlara aşağıdakı mobil tətbiqləri göstərə bilərik:

- “MyGov” mobil tətbiqi;
- “ASAN Pay” tətbiqi;
- “E-polis” mobil tətbiqi;
- “Mobil notariat” tətbiqi və s.

Elektron portallarla yanaşı, bir sıra mobil tətbiqlərin də fəaliyyət göstərməsində əsas məqsəd vətəndaşların elektron xidmətlərdən daha rahat şəkildə istifadə etməsi və bu xidmətlərdən yararlanmasıdır.

Elektron dövlət xidmətlərindən istifadə və məlumatların əldə edilməsi zamanı bir sıra təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsi spesifik xarakter daşıyır və bu zaman elektron imzadan istifadə edilir. Son zamanlarda ictimaiyyət tərəfindən elektron imzadan geniş istifadə olunur. Bununla yanaşı, elektron imzadan istifadə zamanı təhlükəsizlik tədbirlərinə riayət edilməsi vacibdir. Bir çox ölkələrdə, eləcə də, Azərbaycanda gücləndirilmiş e-imzadan

istifadə olunur. Vətəndaşların, dövlət qurumlarının, biznes subyetlərinin elektron imzadan istifadə qaydalarını gözləməkləri, təhlükəsizlik tədbirlərini gözləməkləri vacib əhəmiyyət daşıyır. Bü cür təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsi, məlumatların dəyişdirilməsi və ya oğurlanması kimi ehtimallar e-hökumətin ən həssas tərəfi hesab olunduğu üçün bu istiqamətdə dövlətlərin mütəmadi olaraq tədbirlər görməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

5.Nəticə

Elektron hökumət modellərini fərqli istiqamətlərdə təhlil etdikdə və araşdırdıqda elektron hökumətin əhatə dairəsinin nə qədər geniş, günümüzdə aktual olduğu bir daha aydın olur. Rəqəmsal idarəetmə fərqli ölkələrdə fərqli xüsusiyyətlərə malik olsa da, onlar eyni istiqamətə, yəni vətəndaşlara operativ və şəffaf xidmətlərin göstərilməsinə yönəlmişdir. Azərbaycan Respublikasında e-hökumətin formalaşdırılması beynəlxalq təcrübəyə əsaslanır, eyni zamanda, e-hökumətin inkişafı məqsədilə yerli təcrübə və layihələrdən də istifadə olunur. Bunların içərisində “ASAN xidmət” mərkəzlərinin fəaliyyətini və onun bir sıra təşkilatlar, dövlətlər tərəfindən yüksək qiymətləndirilməsini göstərə bilərik.

Eyni zamanda aparılan tədqiqatlar göstərir ki, vətəndaşlara e-xidmətlərin göstərilməsində dövlətlər vahid platformadan (Azərbaycanda e-gov portalı) istifadə edir və bu amil vətəndaşlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Elektron hökumət modelləri əsasən yaranma tarixinə görə bir-birindən fərqlənir və sonra yaranan modellər əvvəlkilərə nisbətə daha çox yetkinlik səviyyəsinə malik olmuşdur. Ümumilikdə, elektron hökumət modellərinin təhlilindən çıxarılan nəticəyə əsaslanaraq, e-hökumətin inkişafı məqsədilə dövlətlərin blokçeyn texnologiyasından istifadəsi, bulud texnologiyasının üstünlüklərindən yararlanması, digər mümkün təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi, hər bir modelin üstün tərəfinin qiymətləndirilməsi və yerli təcrübəyə uyğunlaşdırılması məqsədə uyğun hesab olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya*. (2014). Retrieved from <https://ict.az/uploads/files/2014-2020stradegiya.pdf>
2. *Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı*. (2013). “Elektron hökumət” portalı haqqında Əsasnamə” nin təsdiq edilməsi və elektron xidmətlərin genişləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər barədə. Bakı. Retrieved from <https://e-qanun.az/framework/25215>
3. *Azərbaycan Respublikasının Qanunu*. (2004, Mart 9). Elektron imza və elektron sənəd haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı. Retrieved from <https://e-qanun.az/framework/5916>

4. Azərbaycan Respublikasının qanunu. (2022, Dekabr 9). Dövlət-özəl tərəfdaşlığı haqqında. Bakı. Retrieved from <https://e-qanun.az/framework/53020>
5. Süleymanov, M., & Mirbəşir oğlu, E. (2024). Elektron dövlət satınalmalarının həyata keçirilməsinin əhəmiyyəti və elektron hökumətə gətirdiyi yeniliklər. *Metafizika Journal*, 7(3), 145–158. <https://doi.org/10.33864/2617-751X.2024.v7.i3.145-158>
6. Süleymanov, M. (2024). Azərbaycan Respublikasında Milli Elektron Hökumət Portalının yaradılmasının əhəmiyyəti və perspektivləri. *Geostrategiya Jurnalı*, 5(83), 67–71.
7. Yusifov, F. (2024). Elektron dövlət modeli: beynəlxalq təcrübə, problemlər və yanaşmalar. In *Elektron dövlət quruculuğu problemləri*, I Respublika elmi-praktiki konfrans, 70–72.
8. Abdulmula, L., & Yasar, A. (2017). The five models for E-Government. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research (IJIR)*, 3(2), 87–93.
9. Ibadov, N., & Mammadli, N. (2023). Electronic government: Theoretical foundations and directions of action. *Political Science and Security Studies Journal*, 4(2), 43–48.
10. Meyerhoff, M. (2016). E-governance and stage models: Analysis of identified models and selected Eurasian experiences in digitising citizen service delivery. *Electronic Government, An International Journal*, 12(2), 107–141.
11. Sandra, I., & Rodrigues, B. (2018). The Małopolska School of Economics in Tarnów Research Papers Collection. *Research Papers Collection*, 40(4), 95–114.
12. Süleymanov, M. (2024). E-participation: The role and importance of citizen participation in the provision of public services. *Регіональні Студії*, 38, 138–144.
13. Şimşek, M., Özcan, T., Ergun, T., & Çelik, V. (2019). Elektronik İmza Seviyeleri. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, 2(2), 136–144.
14. Asan xidmət portalı. (n.d.). Retrieved from <https://vxside.gov.az/statistics/>
15. Elektron hökumət portalı. (n.d.). Retrieved from <https://e-gov.az/>
16. United Kingdom public sector information website. (n.d.). Retrieved from <https://www.gov.uk/>

REFERENCES

1. *National Strategy for the Development of the Information Society in the Republic of Azerbaijan for 2014–2020*. (2014). Retrieved from <https://ict.az/uploads/files/2014-2020stradegiya.pdf> (In Azerbaijani)
2. *Decree of the President of the Republic of Azerbaijan*. (2013). On the approval of the "Regulation on the Electronic Government Portal" and measures related to the expansion of electronic services. Bakı. Retrieved from <https://e-qanun.az/framework/25215> (In Azerbaijani)
3. *Law of the Republic of Azerbaijan*. (2004, March 9). On electronic signature and electronic document. Bakı. Retrieved from <https://e-qanun.az/framework/5916> (In Azerbaijani)

4. *Law of the Republic of Azerbaijan*. (2022, December 9). On public-private partnership. Baku. Retrieved from <https://e-qanun.az/framework/53020> (In Azerbaijani)
5. Suleymanov, M., & Mirbashir oghlu, E. (2024). The importance of implementing electronic public procurement and innovations introduced to electronic government. *Metafizika Journal*, 7(3), 145–158. <https://doi.org/10.33864/2617-751X.2024.v7.i3.145-158> (In Azerbaijani)
6. Suleymanov, M. (2024). The importance and prospects of establishing the National Electronic Government Portal in the Republic of Azerbaijan. *Geostrategic Journal*, 5(83), 67–71. (In Azerbaijani)
7. Yusifov, F. (2024). Electronic government model: International experience, problems, and approaches. In *Problems of Electronic Government Development*, I Republican Scientific-Practical Conference, 70–72. (In Azerbaijani)
8. Abdulmula, L., & Yasar, A. (2017). The five models for E-Government. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research (IJIR)*, 3(2), 87–93. (In English)
9. Ibadov, N., & Mammadli, N. (2023). Electronic government: Theoretical foundations and directions of action. *Political Science and Security Studies Journal*, 4(2), 43–48. (In English)
10. Meyerhoff, M. (2016). E-governance and stage models: Analysis of identified models and selected Eurasian experiences in digitizing citizen service delivery. *Electronic Government, An International Journal*, 12(2), 107–141. (In English)
11. Sandra, I., & Rodrigues, B. (2018). The Małopolska School of Economics in Tarnów Research Papers Collection. *Research Papers Collection*, 40(4), 95–114. (In English)
12. Suleymanov, M. (2024). E-participation: The role and importance of citizen participation in the provision of public services. *Regional Studies*, 38, 138–144. (In Azerbaijani)
13. Shimshek, M., Ozcan, T., Ergun, T., & Chelik, V. (2019). Levels of electronic signature. *Information Management Journal*, 2(2), 136–144. (In Turkish)
14. *ASAN Service Portal*. (n.d.). Retrieved from <https://vxside.gov.az/statistics/> (In Azerbaijani)
15. *Electronic Government Portal*. (n.d.). Retrieved from <https://e-gov.az/> (In Azerbaijani)
16. *United Kingdom Public Sector Information Website*. (n.d.). Retrieved from <https://www.gov.uk/> (In English)